

Science series

Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization

KIN Journal, Volume 2, Issue 1, 2016

Научна поредица

Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация

KIN Journal, Том 2, брой 1, 2016

ISSN 2367-8038, <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Mirko Robov

Human Image on Sgraffito Court of Southeastern Sector of Trapezitsa

Pages: 29-33

Мирко Робов

Човешко изображение върху сграфито съд от югоизточния сектор на Трапезица

Страници: 29-33

http://www.math.bas.bg/vt/kin/files/papers/2_1/03-KIN-2-1-2016.pdf

Поредицата се издава със съдействието на:
Институт по математика и информатика при БАН
Съюз на учените в България, клон Велико Търново

Материалите в сборника са обект на авторско право.

Разрешение за направа на електронни или хартиени копия на част или на цяла публикация за лично или обучително ползване се предоставя без заплащане, при условие, че копията не са направени или разпространявани с цел печалба или търговска изгода и че копията са съпроводени с това съобщение и пълно цитиране на първата страница. За копиране под друга форма, за препубликуване или публикуване на сървъри се изисква предварително специално разрешение и/или заплащане.

Том 2, 2016, ISSN 2367-8038, <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Научни редактори:

проф. д-р Петко Ст. Петков, доц. д-р Галина Богданова

Технически редактори:

гл. ас. д-р Стефка Кънчева, ас. д-р Николай Ноев, Паскал Пиперков

© Авторски колектив, 2016

Издавателство:

Регионална народна библиотека „П. Р. Славейков”, гр. Велико Търново

The book is published with the assistance of:

Institute of mathematics and informatics at BAS

Union of scientists in Bulgaria, Veliko Tarnovo branch

This work is subject to copyright.

Permission to make digital or hard copies of portions of this work for personal or classroom use is granted without fee, provided that the copies are not made or distributed for profit or commercial advantage and that the copies bear this notice and the full citation on the first page. To otherwise reproduce or transmit in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording, or by any information storage retrieval system or in any other way requires written permission from the publisher.

Volume 2, 2016, ISSN 2367-8038, <http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Editors:

Prof. Phd. Petko St. Petkov, Assoc. prof. Phd. Galina Bogdanova

Copy editors:

Assist. prof. Phd. Stefka Kancheva, Assist. prof. Phd. Nikolay Noev, Paskal Piperkov

© Editors, authors of papers, 2016

Publisher:

Regional public library “P. R. Slaveykov”, Veliko Tarnovo

СЪДЪРЖАНИЕ / TABLE OF CONTENT

Предговор / Preface.....	5
Съдържание / Table of Content	9
<i>Петко Ст. Петков</i>	
Уста Колю Фичето – Архитектурният гений на българското възраждане.....	11
<i>Petko St. Petkov</i>	
Master Kolyo Ficheto – Architectural Genius of Bulgarian Renaissance.....	11
<i>Галина Богданова</i>	
Нови интердисциплинарни методи и технологии в областта на културно-историческото наследство	14
<i>Galina Bogdanova</i>	
New Interdisciplinary Methods and Technologies in the Field of Cultural and Historical Heritage	14
<i>Мирко Робов</i>	
Човешко изображение върху сграфито съд от югоизточния сектор на Трапезица	29
<i>Mirko Robov</i>	
Human Image on Sgraffito Court of Southeastern Sector of Trapezitsa.....	29
<i>Даниела Атанасова</i>	
ATHENA Plus – Агрегатор на добри дигитални практики в европейската култура	34
<i>Daniela Atanassova</i>	
ATHENA Plus – Good Digital Practices Aggregator in European Culture	34
<i>Николай Ноев, Галина Богданова</i>	
Онлайн платформа за представяне на обекти на културно-историческото наследство от тип камбани.....	40
<i>Nikolay Noyev, Galina Bogdanova</i>	
Online Platform for Presentation of Bell Objects in the Field of Cultural and Historical Heritage	40
<i>Михаела Кръстева</i>	
Технологичен напредък в изкуството на XXI век и влияние върху артистите.....	50
<i>Mihaela Krasteva</i>	
Technology Advance in 21st Century’s Art and Its Influence on Artists	50
<i>Невена Джуркова</i>	
Примери и възможни приложения на идеята за изработване на 3D проект на църквата „Св. Преображение Господне” в Преображенския манастир	62
<i>Nevena Dzhurkova</i>	
Examples and Applications of the Idea of Making a 3D Project of the Main Church of Monastery of the Holy Transfiguration of God	62

<i>Гита Сенка, Сандра Плата, Мария Монова-Желева, Янислав Желев, Детелин Лучев, Десислава Панева-Маринова</i>	
Технологично-разширено преподаване на точна наука чрез изкуство.....	75
<i>Gita Senka, Sandra Plota, Maria Monova-Zheleva, Yanislav Zhelev, Detelin Luchev, Desislava Paneva-Marinova</i>	
Technology-enhanced Teaching of Exact Science through Art.....	75
 <i>Мирена Тодорова</i>	
Дигитален маркетинг в полза на културно-историческото наследство.....	80
<i>Mirena Todorova</i>	
Digital Marketing for the Benefit of Cultural and Historical Heritage	80
 <i>Негослав Събев</i>	
Пътешествие във виртуалния свят без монитор и мишка	86
<i>Negoslav Sabev</i>	
A Journey through the Virtual World without Monitor and Mouse	86
 <i>Евгени Коев</i>	
Нови открития, свързани с Ивановските скални манастири.....	91
<i>Evgeny Koev</i>	
New Discoveries Related to Ivanovo Rock Monastery	91
 <i>Георги Георгиев, Трифонка Попниколова, Марияна Георгиева-Гроссе</i>	
Проучвания на просветното дело в края на миналото столетие за регион Велико Търново (частен архив).....	100
<i>Georgi Georgiev, Trifonka Popnikolova, Mariana Georgieva-Grosse</i>	
Studies of Educational Work at the End of the Last Century in region Veliko Tarnovo (private archive).....	100
 <i>Паскал Пиперков</i>	
Проучвания на места, свързани със св. Иван Рилски. Хронология на Поклонническия поход „Св. Иван Рилски” 2015.....	117
<i>Paskal Piperkov</i>	
Studies of Places, Related to St. John of Rila. Chronology of the Pilgrimage March “St. John of Rila” 2015	117
 <i>Елена Шатко</i>	
Церковные колокола XVI-XIX веков: культурно-историческое наследие западной Беларуси	127
<i>Elena Shatko</i>	
Church Bells of XIV-XIX Centuries: The Cultural and Historical Heritage of the Western Belarus.....	127

ЧОВЕШКО ИЗОБРАЖЕНИЕ ВЪРХУ СГРАФИТО СЪД ОТ ЮГОИЗТОЧНИЯ СЕКТОР НА ТРАПЕЗИЦА

Мирко Робов

Национален археологически институт с музей при БАН

HUMAN IMAGE ON SGRAFFITO COURT OF SOUTHEASTERN SECTOR OF TRAPEZITSA

Mirko Robov

National archeological institute with museum at BAS

Abstract: *The group of human images on the graffito vessels from the period of metropolitan Tarnovo is relatively small. These are separate findings. Their common trait is the lack of any data for customization. In this sense a definite exception is only the group of graffito vessels with under glaze monograms.*

Keywords: *Archeological research, household ceramics from the medieval period*

Резюме: *Групата на човешките изображения върху сграфито съдове от периода на столично Търново, е сравнително най-малката. Това са единични находки. Общото при тях е отсъствието на каквито и да е данни за персонализиране на съответното изображение. Определено изключение в този смисъл прави единствено групата на сграфито съдове с подглазурни монограми.*

Докладът е частично подпомогнат по проект „Север +”¹.

Ключови думи: *Археологически проучвания, битова керамика от средновековния период*

Производството и употребата на съдове, изработени в техниката „сграфито” заема един много важен дял в материалната и художествената култура на столично Търново през XII-XIV век. Всъщност, нейната поява тук се свързва още с последните десетилетия на предстоличния период, когато Търново вече е развит градски организъм, при това в мащаби, близки с тези от неговия най-важен, столичен период².

Първият от тези производствени комплекси възниква в източното подножие на Трапезица³. Той възниква тук поради благоприятните условия за създаване и реализиране на мащабно производство насочено непосредствено към пазара на големия вече и по площ, и по население град. Установени са множество пещи за изпичане на

¹ Проект „Дигитална културна съкровищница „Север +”: документиране, запазване и предоставяне на широк обществен достъп до културното наследство в библиотеки, музеи, архиви и галерии в Северна и Централна България”, по програма БГ08 „Културно наследство и съвременни изкуства”

² **Робов, М.** Новите проучвания в западното подножие на хълма Момина крепост във В. Търново. ИИМВТ, IX, 1994, с.145; От същия автор: Средновековен некропол в западното подножие на хълма „Момина крепост” във Велико Търново. Юбилеен сборник в чест на проф. Йордан Йорданов. Велико Търново, 2003, с.269-270

³ **Робов, М.** Производствени комплекси за строителна и битова керамика от предстоличния период на Търново. Средновековно Търново. Археологически проучвания. Юбилеен сборник. Велико Търново, 2004, с.94

продукцията, двукамерни по устройство, бракувана продукция в отпадъчните ями на комплекса, както и множество цели и фрагментирани скари-триноги, работени на грънчарско колело и служели за подреждането на продукцията за последващото изпичане⁴. Те са с форма на пресечен конус. Долната, по-широка основа на тези триноги е оформена с три крачета чрез изрязване на дъговидни ивици. По някои от тези крачета е запазена глазура от допира с вътрешната страна на съдовете, наредени в пещта за изпичане. Подобни поставки се откриват единствено при разкопките на въпросния комплекс⁵. Множество керамични образци свидетелстват за технологичните и художествените умения на майсторите на тази продукция.

Целият технологичен цикъл е на място, поради удачните условия за подобна дейност. Функционира до времето на изграждане на храма на Асеновци⁶.

Впоследствие се появяват и други производствени средища. Едното е върху бреговата тераса, върху която по-късно е издигнат манастира „Св.40 мъченици“; в западното подножие на Момина крепост, пет са върху билото на Царевец и т.н.

Изключително разнообразие е установено по отношение формите на съдове. Създавана е, обаче, и друга продукция, като например декоративни елементи предназначени за интериорна и фасадна украса.

Фигура 1. Находка, открита в сектора пред църква № 14 в югоизточния сектор на Трапезица. Уникат. Изображението е поставено в очертанията на медальон. Запазена е по-голямата част от мъжко лице, на възраст малко над 30 години

Технологичните особености в това производство, както и занаятчийското и художественото умение на търновските грънчари, са предпоставка за постигане на композиционно съвършенство и създаване на изображения, които са примери, а в някои от случаите и еталони на много високо художествено умение (фиг. 1). Илюстрация на последното са многобройни открити образци с изображения на птици и животни, тератологични и човешки изображения. Най-голяма е групата на геометричните и

⁴ Робов, М. Комплекс за производство на сграфито керамика в източното подножие на Трапезица във Велико Търново. Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Сб. в чест на проф. Йордан Андреев. Велико Търново, 2003, с.283-285

⁵ Робов, М. Производствени комплекси за строителна и битова керамика от предстоличния период на Търново. Средновековно Търново. Археологически проучвания. Юбилеен сборник. Велико Търново, 2004, с.95

⁶ Николова, Я., Робов М. Храмът на Първите Асеновци. Велико Търново, 2005, с.37

растителните орнаменти. Немалка е групата съдове с подглазурни монограми, както и надписи от различен характер⁷.

Групата на човешките изображения, към която се включва и находката, предмет на настоящото съобщение, е сравнително най-малката. Това са единични находки. Досегашните изследвания ги отдават по-скоро на външни влияния, отколкото като част от традиционния художествен репертоар на столичната приложна школа. Изследвачи на проблема ги свързват като поява с влиянието на мюсюлманската фаянсова керамика от Близкия изток⁸. Част от тези изображения са напълно схематични, като при някои от случаите дори видимо са продукт на определено неумелата в рисунъка ръка на своя производител.

Общото при тези находки е отсъствието на каквито и да е данни за персонализиране на съответното изображение. В този смисъл трябва да посочим, че при досегашните десетилетни проучвания не са установени никакви образци с изображения на светци. Това е сериозна отлика в тематичния репертоар от една друга голяма група средновековни художествени паметници. Става въпрос за преславската рисувана керамика, като отделни нейни образци впечатляват със своите високи художествени достойнства⁹.

Относно въпросната персонификация, тук не можем да отменим сравнително голямата група на сграфито съдове с подглазурни монограми (фиг. 2). Това е явление в столичната материална и духовна култура, което се появява към средата на XIV век и напълно отмира с падането на Търново през 1393 г.¹⁰

Фигури 2. Монограми върху сграфито съдове

При тази група паметници, в почти всички от случаите става въпрос за монохромна продукцията, която очевидно не е характерна само за ранния период в производството на този вид трапезна керамика, а е произвеждана и употребявана до последните десетилетия на Търновското царство. При съдовете от въпросната група, монограмите са поставени без композиции от други мотиви, като по този начин въздействат като безспорен акцент. Това естествено трябва да се има предвид и по отношение на общия контекст, от който трябва да се изведе смисъла на самото явление.

Така, всяка от въпросните групи всъщност персонифицира един силно развит култ, съответно към владетеля, към ръководителя на църковната институция, към

⁷ Попов, А. Монограми на български царе /XIII-XIV в./ . Българско средновековие. Сб. в чест на проф. Иван Дуйчев. С., 1980, с.176-186. От същия автор: Средновековни надписи, монограми, букви и знаци от търновската „велика лавра”. Царевград Търнов, 4, С., 1984, с.26-53; Робов, М. За употребата на съдове с царски и патриаршески монограми през XIII-XIV век. Търновска книжовна школа, т.4, С., 1985, с.395-403; От същия автор: Подглазурен монограм на Теодосий Търновски от Килифаревския манастир. Търновска книжовна школа, т.6, В.Търново, 1999, с.517-522

⁸ Георгиева, С. Керамиката от двореца на Царевец. Царевград Търнов, 2, С., 1974, с.132

⁹ Георгиева, С. Керамиката от двореца на Царевец. Царевград Търнов, 2, С., 1974, с.132

¹⁰ Робов, М. Подглазурен монограм на Теодосий Търновски от Килифаревския манастир. Търновска книжовна школа, т.6, В.Търново, 1999, с.521-522

патроните на водещи столични храмове¹¹, към канонизирани видни личности с водеща роля в обществено-политически и религиозен живот и др.

Някои от изследвачите на явлението свързват въпросната керамика с продукцията на близки до двореца работилници. Местата, обаче, където се откриват отделни екземпляри или големи групи от тях са с различен статут и на практика са по цялата територия на столично Търново, а дори и в близката му околност – Двореца и Патриаршията на Царевец, манастира „Св. 40 мъченици“, църква №2 в източното подножие на Трапезица, в различни сектори на самата крепост Трапезица, Килифаревския манастир на Теодосий Търновски. Най-голямото количество патриаршески монограми, видно от резултатите от разкопките произхождат от Патриаршията на Царевец. От откритите подглазурни монограми на владетели на търновския престол, най-много са екземплярите от царския дворец, като преобладават тези на Иван Александър.

Една от най-големите групи съдове с подглазурни монограми са открити при разкопките на манастира „Св.Четиридесет мъченици“. Това е подглазурно изписана буква „М“ (фиг. 2), която е с цифров израз „40“¹².

Тези монограми са свързани с храмовия патрон на тази църква и на манастира около нея. При проучванията на комплекса са намерени също монограми и от почти всички познати ни групи, което илюстрира мястото и ролята на тази обител в религиозния, обществен и държавен живот в столицата Търново, на практика през целия XIV век.

Нова голяма група подглазурни монограми се оформи през последните години с разкопките на гражданския комплекс при църква №3 на Трапезица. Изписана е буквата „Б“ (фиг. 2), най-вероятно във връзка с храмовия патрон на тази църква¹³.

С посочените примери, всъщност се затваря кръгът от образци с персонализирани знаци върху сграфито съдове. В този смисъл, находката от сектора пред църква №14 на Трапезица е уникат, който заслужава особено внимание (фиг. 1).

Става въпрос за фрагмент от стената на широк, разлят съд. Вероятно паница или поднос. Покритието е със светло-кафява глазура. Размерите на фрагмента са сравнително малки – 6/5,8 см. Изображението е поставено в очертаванията на медальон, с периферия от двоен тъмнокафяв контур (фиг. 3). Околостъпното поле е запълнено с косо нанесени чертички, положени в снопове, съответно наляво и надясно. В полето между тях е поставена спирала, като такива орнаменти вероятно ритмично се повтарят като композиция във въпросния фриз.

Запазена върху фрагмента е единствено по-голямата част от мъжко лице. Т.е. не е ясно дали става въпрос за портретно изображение или това е лицето на фигура поставена в цял ръст. Косата е късо подстригана, тъмна на цвят с леко оплешивяване в областта непосредствено над челото. Това свидетелства и за възрастта на изображението персонаж, очевидно над 30 години. Веждите и носът подчертават овала на лицето, което е леко издължено. Веждите следват лек наклон надолу. В средата са събрани в основата на изображението на носа. Кафяв контур показва по-скоро наличие на мустак, отколкото служи за да очертае устата. Възможно е изображението персонаж да е носел и брада, но от запазената част от фрагмента това не е съвсем ясно.

¹¹ Робов, М. Подглазурен монограм на Теодосий Търновски от Килифаревския манастир. Търновска книжовна школа, т.6, В.Търново, 1999, с.521

¹² Робов, М. За употребата на съдове с царски и патриаршески монограми през XIII-XIV век. Търновска книжовна школа, т.4, С., 1985, с.402

¹³ Робов, М. Нова група подглазурни монограми от проучванията на хълма Трапезица. Великотърновският университет „Св. Св. Кирил и Методий“ и българската археология, 1, Велико Търново, 2010, с.617-618

Името на изображението е поставено горе, непосредствено вляво. Част от черта вдясно от лицето очевидно има отношение към композицията, но със сигурност не е хаста от буква, тъй като е видимо несъразмерна с надписа вляво, а е видно и от наклона спрямо изобразеното лице. Тук по-скоро става въпрос за някакъв атрибут, подчертаващ статуса на изобразения персонаж, възможно някакво оръжие, като копие например.

Фигура 3. Фрагмент от стената на широк, разлят съд

Запазените вляво букви очевидно не са част от някакъв по-голям текст и очевидно тук става въпрос тъкмо за името на изобразения персонаж. Това са последните три букви от неговото име, т.е. ... ИХО.

Справка в Именникът ни дава само няколко възможности. Едната от тях е ТИХО /от ТИХ/

Друга възможност е МИХО, от МИХАИЛ.

Разположението на буквите, тяхната графика, разредка и височина, спрямо мащабите на самото изображение, показват, че името е по-скоро кратко, т.е. в смисъла на предложените варианти.

Тук, разбира се, важният момент, който прави находката уникална за столично Търново е поръчката и изпълнението на определено портретно изображение на реален персонаж. Това е убедително подчертано и чрез изписване на неговото име.

Мястото, където е открита находката е един от представителните сектори на Трапезица, непосредствено до църква №14. Това е един от големите кръстокуполни храмове в крепостта, с гробници за високопоставени представители на столичната аристокрация, а в богатата вътрешна стенопис до началото на XX век са били запазени царски персонажи.

Въпросният Михо или Тихо е светско лице, чиито действителен статус, загатнат вероятно с конкретни атрибути, остава скрит в липсващата част от това наистина уникално изображение.

Проф. д-р Мирко Робов

Национален археологически институт с музей при БАН

e-mail: mrobov@abv.bg

**КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО:
ОПАЗВАНЕ,
ПРЕДСТАВЯНЕ,
ДИГИТАЛИЗАЦИЯ**

Научна поредица, Том 2
<http://www.math.bas.bg/vt/kin/>

Редактори:
Петко Ст. Петков и Галина Богданова
Издателство:
РНБ „П. Р. Славейков”
Велико Търново, 2016, ISSN 2367-8038

**CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE:
PRESERVATION, PRESENTATION,
DIGITALIZATION**

Science series, Volume 2

Editors: Petko St. Petkov and Galina Bogdanova
Publisher: Regional public library “P. R. Slaveykov”
Veliko Tarnovo, 2016, ISSN 2367-8038